פרשת ויגש

כיבוד אבי אביו

מקורות החיוב וגדרו

מחלוקת רש"י ורמב"ן למה יעקב לא הזכיר יצחק

ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. (בראשית פרק מו,א)
כתב רש"י ד"ה לאלהי אביו יצחק - חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו, לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם. והק' עליו הרמב"ן, שאפילו אם נאמר שהחיוב כבוד הוא יותר גדול לאביו, אז מן הראוי לומר לאלהי אבותיו בלי שייחד אדם, כמו שאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק (להלן מח,טו), ובתפלתו אמר אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק (לב,י).
לכן הרמב"ן עצמו מפרש שיש בפסוק הזה סוד, יגלו לנו אותו שם בבראשית רבה (צד ה), כי כאשר בא יעקב לרדת מצרים ראה כי הגלות יתחיל בו ובזרעו, ופחד ממנו וזבח זבחים רבים לפחד אביו יצחק, שלא תהא מדת הדין מתוחה כנגדו.
ועי' שו"ת רבי עקיבא איגר (מהדורה קמא סימן סח) בשם ספר לוית חן (פ' ויגש) שמחלק בין היכא שאביו קיים להיכא שכבר מת, שבחיי אביו מחוייב בכיבוד אבי אביו יותר מכיבוד אביו, דאתה ואביך חייבים בכבוד אבי אביך, (כמו שמצינו שחייב בכבד אביו יותר מכבוד אמו, משום "שאתה ואמיך חייבים בכבוד אביך") אבל לאחר מיתת אביו מחויב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו, ולפי"ז מיישב קושיית הרמב"ן, דבכל הני מקומות שיעקב אבינו ע"ה מזכיר אברהם אבינו ע"ה, מיירי היכא שאברהם אבינו ע"ה עדיין חי, אז חייב בכבודו יותר, משא"כ כאן שאברהם כבר מת לכן הזכיר רק יצחק.

אמירת קדיש לאבי אביו

המהרי"ק (בשו"ת מהרי"ק סי' ל) דן במי שהיה אומר קדיש על אביו, ויש עוד מי שרצה להגיד קדיש על אבי אביו. וכתב המהרי"ק שאפילו אם היינו אומרים שיש לומר קדיש בעבור זקנו או זקנתו, דבני בנים הרי הם כבנים, מ"מ לא הוו כבנים ממש ויש לו לבן ליטול יותר מבן הבן, וזה דבר פשוט. עוד יותר טוען המהרי"ק דאין לבן הבן לומר קדיש בשביל זקנו יותר מאדם אחר, שהרי מצינו שאמירת הקדיש תלוי בחיוב הכבוד, שהרי אמרו הפוסקים ששני אחים נוטלים שני חלקים בקדיש משום שכל אחד חייב בכבוד אביו, **ומאחר שהדבר תלוי בכבוד אביו א"כ נראה שבן הבן שאין חייב בכבוד זקנו,** שהרי **לא מצינו בשום מקום שיתחייב,** אלא בכבוד האב והאם ואשת אביו בחייו ובעל אמו בחייה ואחיו הגדול, ומוכח להו מקראי כדאמרינן בכתובות פרק הנושא (קג,א), או אשת אביו אפילו לאחר מיתת אביו למצוה בעלמא כדאיתא התם. **אבל בן הבן בכבוד הזקן זה לא מצינו בשום מקום.**
והק' המהרי"ק שהרי מצינו דבני בנים הרי הם כבנים, א"כ יתחייב בן הבן בכיבוד אבי אביו כמו הבן, תי' המהרי"ק שלא נאמר אלא לענין פריה ורביה, דאהא קתני לה כדאיתא בבכורות, אבל לא לענין אחר. ועי"ש שמסיק המהרי"ק שבן הבן יגיד קדיש אחד והבן יגיד שני קדשים.
על מה שכתב מהרי"ק שלא מצינו שבן הבן חייב בכבוד אבי אביו, עי' בשו"ת הרמ"א (סימן קיח) שהשיג עליו מהמדרש הובא ברש"י, שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד אביו, משמע שיש עכ"פ חיוב כבוד בשביל אבי אביו.

הרמ"א שם ג"כ דן על אמירת קדיש של בן הבת לאבי אמו, ושם מיירי שאבי אמו גדלו בביתו, והשכיר לו רבי, ועי"ז הביאו לחיי עוה"ב. ופסק הרמ"א שמותר לו לומר קדיש, ועי"ש שמבסס דבריו על דברי מהרי"ק שכתב, שיוכל לומר קדיש אפילו במקום שאר אבלים המגידים על אביהם ועל אמם, ואין הולכים בזה אחר המנהג כדאיתא התם בתשובותיו.

וכתב הרמ"א שהוא בא להוסיף על דבריו, כי מהרי"ק כתב שם שלא מצינו שבן הבן חייב בכבוד אבי אביו, ולכן הרחיק קצת בתחילה שבן הבן כאחר יחשב, ולא כן הוא עמדי, דהרי אמרו במדרש (ויגש פרשה צד) ויזבח יעקב זבחים לאלהי אביו יצחק ולא לאלהי אבי אביו, שחייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד אבי אביו, וכן כתב רש"י פרשת ויגש, ומדקאמר יותר מבכבוד אבי אביו משמע דחייב בכבודו.

ומוסיף הרמ"א דכ"ש בנ"ד שהסבא גידל היתום תוך ביתו, ואמרו במסכת סנהדרין (יט,ב) כל המגדל יתום בתוך ביתו כאילו ילדו, ולמדו שם מפסוקים הרבה. וכ"ש שהביאו לחיי עוה"ב ששכר לו רבי ללמדו, ואמרו דכבוד רבו הוא קודם לכבוד אביו, שזה מביאו לחיי עוה"ז וזה מביאו לחעה"ב.

אבל כתב הרמ"א שכל זה רק בתנאי שתתרצה בתו לזה ולא תקפיד שבנה יגיד קדיש בחייה, כי יותר חייב בכבוד אביו ואמו מבכבוד אבי אביו. ומסיק שכדי שלא יהא נראה זה כדבר חדש, אניח הדבר על פשרת מהרי"ק, שבן הבן יאמר פעם אחת והמגיד על אביו ואמו יאמר ב' פעמים, וה"נ לבן בתו יהיה לו חלק אחד בקדיש, והאבל על אביו ואמו ב' חלקים ויאמר. ובזה לא יהיה דבר חדש, כי היה בימים הראשונים אשר לפנינו כמבואר בדברי מהרי"ק.

אין למדין מאגדה

מה שהק' הרמ"א על דברי מהרי"ק מהמדרש, תי' בגליון המהרש"א, שס"ל למהרי"ק שאין למדין מדברי אגדה. המקור הוא בירושמי (פ"ב דפאה הלכה ו) רבי זעירא בשם שמואל **אין למדין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספתות אלא מן הגמ'**. אבל יש אומרים (תוספות רע"א למסכת ברכות שם) דרק היכא שיש גמ' שחולק , אבל בלא"ה אפשר ללמוד גם מדברי אגדה. ולכן כתב הגליון מהרש"א דכאן יש גמ' שמתנגד, והיא במכות (יב,א) דכתוב שם, תני חדא אב שהרג בנו נעשה לו גואל הדם, ותניא אידך אין בנו נעשה לו גואל הדם, ומסיק אלא לא קשיא הא בבנו והא בבן בנו. פרש"י (שם) ה"ג אלא לא קשיא הא בבנו הא בבן בנו - הא דתניא אין בנו נעשה גואל הדם, בבנו של רוצח קאמר, (דהיינו כגון שהאב הרג הבן, שאין אחיו נעשה גואל הדם) והא דתניא בנו נעשה לו גואל הדם בבנו של הרוג, קאמר שהוא בן בנו של רוצח, (שהסבא הרג בנו, אז בן בנו נעשה גואל הדם לאביו) ואינו מוזהר על כבודו. הרי לן שאין חיוב כבוד לאבי אביו.

עוד מביאים מההיא דמסכת סוטה (מט,א) שמביא סיפור שרב אחא בר יעקב איטפל ביה ברב יעקב בר ברתיה, (גידל את בן בתו) כי גדל א"ל אשקיין מיא, אמר לו לאו בריך אנא (אני לא הבן שלך), והיינו דאמרי אינשי, רבי רבי בר ברתך אנא. הרי לן להדיא שאין חיוב כבוד לאבי אמו.

אבל לא נראה שזה כוונת המהרי"ק, שהרי כתב שלא מצינו **בשום מקום שיתחייב**, אלא בכבוד האב והאם, משמע שזה שאינו לומד מהמדרש אין הטעם משום שיש גמ' שאומרת הפוך, אלא שהמדרש אינו מקור כלל.

[לגבי עיקר הנידון האם אפשר ללמוד מדברי אגדה, עי' תוספות יום טוב (ברכות פרק ה,ד) שדן לגבי השאלה האם מותר לחזן לענות אמן על ברכת כהנים , אם בטוח שלא יתבלבל, וכתב שבספרו לחם חמודות בפרקין (סעיף נ"ב) כתב דמשום שהראו לי במדרש רבה פרשת כי תבא דלמדונו רבותינו שעונה אמן באם הבטחתו וכו', לכך חזרתי לומר דמתניתין לרבותא דהפסק גדול כמו נשיאת כפים רשאי באם הבטחתו, וכ"ש לעניית אמן. אך עתה שבתי וראיתי שאין למדין הלכה ממדרש רבות. שהרי במדרש רבה (פרשת בראשית סוף פרשה ח) מייתי למתניתין דסוף פרק ו' דיבמות דריב"ן אמר שעל שניהם הוא אומר פרו ורבו, וקאמר עלה ר' ירמיה ורבי יצחק בר

מריון בשם רבי חנינא, דהלכה כותיה ואנן לא קי"ל הכי. וכן בירושמי (פ"ב דפאה הלכה ו) רבי זעירא בשם שמואל **אין למדין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספתות אלא מן הגמ'**. ועי' בספר פרדס יוסף (פרשת וישלח לה,ח) מביא בשם הגרי"פ להקשות מהא דהביא התוספות מסכת עבודה זרה (לג,ב) ראיה ממדרש אסתר שאפשר להשתמש בכלי חרס אחרי הדחה ג' פעמים, והוא ממ"ש על הפסוק ישנו עם אחד, שא"ל המן לאחשורוש אם זבוב נופל לכוסו של אחד מהם זורקו ושותהו, ואילו אדוני המלך נוגע בהם חובטו בקרקע, ולא עוד אלא **שמדיח כוסו שלש פעמים**. הרי לן שתוס' למדו ממדרש אגדה הדין של הדחה ג' פעמים. ועי"ע בשו"ת נוב"ת (יו"דסי' קסא) מה שכתב בזה]

פסק להלכה

כתב הרמ"א (יורה דעה הלכות סימן רמ סעיף כד) י"א דאין אדם חייב בכבוד אבי אביו (מהרי"ק שורש מ"ד). ואינו נ"ל, אלא דחייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו (וראיה ממדרש גבי ויזבח זבחים וגו' (בראשית מו, א).

ראיות לשיטת מהרי"ק

ועי' בביאור הגר"א (ס"ק לג) שעל השיטה הראשונה, מציין למכות (יב,א) ל"ק הא בבנו כו' וערש"י שם (ע"כ). והיינו ממה דאיתא התם, (המובא לעיל) תני חדא אב שהרג בנו נעשה לו גואל הדם, ותניא אידך אין בנו נעשה לו גואל הדם, ומסיק אלא לא קשיא הא בבנו והא בבן בנו. פרש"י (שם) ה"ג אלא לא קשיא הא בבנו הא בבן בנו - הא דתניא אין בנו נעשה גואל הדם בבנו של רוצח קאמר, והא דתניא בנו נעשה לו גואל הדם בבנו של הרוג, קאמר שהוא בן בנו של רוצח, ואינו מוזהר על כבודו.

ועי"ש בביאור הגר"א (ס"ק לד) על דברי הרמ"א שחולק על המהרי"ק שאינו קשה מההיא דמס' סוטה (מט,א) דיש לחלק בין אבי אמו לאבי אביו, דלאבי אמו פטור וכמ"ש בב"ר (פ' צד) בני בנות כו'. היינו שהגר"א לומד שגדר החיוב כבוד לאבי אביו הוא מטעם בני בנים הרי הן כבנים, ולכן אפשר לחלק בין בן הבן לבן הבת.

אבל לכאורה א"א לפרש כדברי הגר"א בדעת הרמ"א, דיעוין בשו"ת הרמ"א (הנ"ל) שמיירי בבן הבת, ובכל זאת כתב שיש חיוב לכבדו, הרי שאינו מחלק בין בן הבן לבן הבת.

מחיית האם לנכד שלא יאמר קדיש על זקנו

עי' בשו"ת שבות יעקב (חלק ב סימן צד) דדן במקרה של זקן וזקנה שמת בנם והניח אחריו בן, והם גידלו את היתום ולמדו עמו ושכרו לו מלמדים עד שזכה ללמוד כאחד הבחורים, והוא יורש שלהם, והאם רוצה למחות שלא יאמר הבן עליהם קדיש אחר מיתתם.

השבו"י פסק שיכולה האם למחות, ואין לדמות למה שפסק רמ"א ביו"ד (סימן שעו) שנהגו לומר קדיש על האם אף על פי שאב חי עדיין אין בידו למחות, דהמעיין בד"מ שם יראה דמדינא יכול האב למחות, כיון שכבודו קודם לכבוד אם, וכמ"ש בב"י שם, אלא רק מצד המנהג נהגו לומר קדיש אפילו בחיי האב, אם כן הבו דלא לוסיף עלה, היכא דנהוג נהוג, אבל בכהאי גוונא שהוא בלאו הכי מלתא דלא שכיחא כולי האי למות בנו יחידו ונכדו קיים ואמו ימחה מלומר קדיש על חמיה וחמותה, ובדבר דלא שכיח לא שייך מנהג.

ועי"ש שמביא משו"ת הרמ"א הנ"ל שלא התיר הרמ"א להנכד לומר קדיש רק בהסכמת אמו, משום דכבודב עדיף בכבוד אבי אמו, הרי דבקפידא תליא מלתא אפילו נגד אביה ואמה לדעת רמ"א, מכ"ש נגד חמיה וחמותה. אבל חזר בו השב"י וכתב שאין הנדון דומה לראיה דהתם בתשובת רמ"א, האם הוא בתו של זקן וזקנה וממאס בכבודם נגד עצמם, שמקפדת שלא יאמר בנה קדיש על כן יכולת בידיה נגד בנה לחייב לציית לאמו יותר מאבי אמו, משא"כ כאן בנדון שלפנינו

כמו שאמה ודאי אינה יכולה למחות לבנה לומר קדיש על אביו, **כי כבוד אב גדול מכבוד אם אליבא דכ"ע,** כן אינה יכולה למחות לומר קדיש על חמיה וחמותה לפי שהוא כבוד בעלה אביו של בנה כי כבודם הוא כבודו בקבר, בודאי ניחא ליה לזכות לאביו ולהביאו לחיי עוה"ב. וכן להיפך זלזולו הוא זלזול שלו, ומצינו בש"ס מכבדו בחייו מכבדו במותו, א"כ דבר פשוט הוא שלאחר מותו אינו רוצה בנו בקבר שיבוזה אביו שלא לאמר עליו נכדו, וברא מזכה אביו שבנו יאמר עליו קדיש למלא מקום אבותיו ואין האם יכולה למחות.

כיבוד אב או כיבוד אם אחרי מיתת אביו

מה שנוקט השבו"י כדבר פשוט שחיוב כיבוד אב יותר גדול מכיבוד אם, אפילו אחרי מיתת אביו, אינו מוסכם כלל, דיעוין בשו"ת הגרע"א (מהדורה קמא סימן סח) שדן האם מחויב להקשיב לאמו נגד רצון אביו שמת, וכתב דדמי לאביו אמר השקיני מים ואמו הגרושה אומרת השקני מים, דשניהם שוים ולאיזה שירצה יקדים, כיון דלא שייך לומר אתה ואמך חייבים בכבודו, ה"נ במתה אמו, **כי המות יפריד ביניהם.** הרי לן דס"ל שאחרי מיתת האב אין דין שחייב להקשיב להאבא במקום האמא, מטעם אתה ואביך וכו'.

אבל עי"ש שהביא הגרע"א שדבריו נסתרים מדברי הב"י (יו"ד סי' שעו) שכ' וז"ל ומצוה לומר קדיש על אמו בחיי אביו, ואם אביו מקפיד אף על פי דאמו עשתה לו צוואה לומר בשבילה קדיש, כבוד אב עדיף מכבוד אם עכ"ל, מבואר דצריך לשמוע לאביו, אע"פ שכבר מתה אמו, וכבר אין עליה חיוב לכבד בעלה. אבל כתב דעדיין קשה דמ"ש מיתה מגירושין, דבשניהם כבר אין חיוב כבוד לבעלה, אז למה במיתה החיוב לכבד האבא עדיף. בכל מקרה לא קשה על השבו"י שיכול לסבור כמו הב"י.

כיבוד מחיים של אם או כיבוד אביו לאחר מיתה של אם

ועי' בשו"ת נודע ביהודה (מהדורא תנינא חאה"ע סי' מה) שכתב דבמת אביו וצוה לו לעשות משהו, ורצון אמו בהיפוך דישמע לאם, דכיבוד בחיים עדיף מכיבוד אחר מיתה. א"כ טוען הגרע"א שכ"ש בנ"ד דאביו בחיים, עדיף מכבוד אם דלאחר מיתה. אבל מאידך גם סברת הנו"ב נסתר מהב"י הנ"ל, שכתב דווקא דכיבוד אב עדיף משל אם, ולא כתב דכיבוד מחיים עדיף מכיבוד לאחר מיתה.

כיבוד אבי אביו מטעם כיבוד אב

עוד יש להעיר שמדברי השבו"י משמע שאין חיוב כבוד אבי אביו מטעם בני בנים כבנים, דא"כ לכאורה מסתבר שחייב לשמוע לדברי אמו, ולא לחשוש לכבוד אבי אביו, שהרי לפי הגר"א שיסוד החיוב הוא משום דבני בנים כבנים, בכל זאת ס"ל שכבוד אביו עדיף, ע"כ צ"ל שאע"פ שבני בנים כבנים, אבל בנים ממש עדיף, ולכן החיוב של הבן לאביו יותר חזק מהחיוב של בן הבן לזקנו.

עוד יש להוכיח מעיקר לשונו שכתב שאינה יכולה למחות לומר קדיש על חמיה וחמותה, **לפי שהוא כבוד בעלה אביו של בנה כי כבודם הוא כבודו בקבר,** הרי לן להדיא שאין כאן חיוב ישיר להסבא וסבתא, אלא החיוב כבוד להם נובע מחיוב הכבוד לאביו, שזה מחייב ג"כ לכבד את הוריו.

יישוב על הסוגיא דמכות

לפי הנ"ל, דכיבוד אבי אביו הוי חלק מכיבוד אביו, (דהיינו שע"י שמכבד לאבי אביו יש קיום של כיבוד אב) יש ליישב סוגיא דמס' מכות (הנ"ל), דלפום ריהטא סותר לדברי הרמ"א שפסק שיש חיוב כבוד לאבי אביו, דשם הרי מיירי שאבי אביו הרג לאביו, א"כ במקרה ההוא, החיוב כבוד לאביו מחייב שאדרבה לא ינהוג כבוד לאבי אביו, ויהיה גואל הדם לאביו. אבל עדיין קשה מלשון רש"י (שם) וז"ל והא דתניא בנו נעשה לו גואל הדם בבנו של הרוג קאמר שהוא בן בנו של רוצח,

ואינו מוזהר על כבודו. משמע שאין הטעם שנעשה גואל הדם משום שזה כבוד לאביו, אלא שאין חיוב כבוד כלל לאבי אביו, וצ"ע.

קושיית בעל התשובה מאהבה מ"אתה ואמיך"

עי' בשו"ת תשובה מאהבה (חלק א סימן קעח) שתמה על פסק הרמ"א ממה דאמרו חז"ל במס' קדושין (לא,א) דשאל בן אשה אלמנה לר"א, אבא אמר השקיני לי מים ואמא אומרת השקני לי מים איזה מהם קודם, א"ל הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך שאתה ואמך חייב בכבוד אביך, וכן נפסק בש"ע (יו"ד סימן ר"מ,יד), והוא לשון המשנה סוף מס' כריתות, וז"ל אבל אמרו חכמים האב קודם לאם בכל מקום, מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו, וא"כ קשה לדעת הרמ"א גבי כבוד אביו וזקנו, למה יקדים כבוד אביו, נימא נמי הנח כבוד אביך ועשה כבוד זקנך, שאתה ואביך חייבים בכבוד הזקן.

יישוב לפי הגדר הנ"ל

אבל להנ"ל ניחא שאם נאמר שהחיוב כבוד לאבי אביו אינו אלא מחמת כיבוד אביו, אז כאן שכבוד הזקן מתנגד לכבוד האב, פשיטא שכבוד אביו עדיף , שכאן החיוב כיבוד לאביו מחייב שיכבד את אביו ולא את זקינו.

אבל עי' בחי' רבי ראובן (יבמות סי' ד) שמבאר הדין של "אתה ואמיך חייבים בכבוד אביך" והסברא של "אתה ואביך חייבים בכבוד בכבוד שמים", שאין הפשט שיש מעליותא בחיוב כבוד אב על כבוד האם, בזה שגם היא חייבת בכבוד בעלה, אלא שהחיוב של כיבוד אב ואם אינו חל אלא ע"י הצווי של האב או האם, א"כ כאן שהצווי להבן מתנגד לחיובו של המצווה, אז יש חסרון בעצם הצווי. ולפי"ז נראה שאפילו אם נאמר ששורש החיוב לזקנו אינו אלא מחמת חיוב כבוד לאביו, אבל היות ואביו מחויב בכבוד אביו שלו, אז אם הוא מצוה לבנו לעשות משהו שמתנגד לכבוד אביו, אז הוי חסרון בעצם הצווי לבנו, וממילא יצא שהחיוב לאבי אביו עדיף.

כיבוד אבי אבי אביו

יש להסתפק האם הבן חייב בכבוד אבי אבי אביו, והנה ראיתי בספר רביד הזהב בפרשתינו שכתב שהכלל שבני בנים כבנים שייך גם לגבי בני בני בנים, א"כ לפי הגר"א יתחייב גם בן בן הבן בכבוד אבי אבי אביו. אבל לפי השבו"י יש לדון, האם החיוב לכבד אבי אביו משום שזה כבוד אביו, מוגבל למי שאביו מחויב לכבד מצד עצמו, אבל מי שהחיוב של אביו אינו אלא מחמת כבוד האבא שלו לא נכלל בחיוב כבוד לאבא שלו, או דילמא לא שנא דאם אבא שלו חייב לכבד אבי אביו אז גם הוא חייב בכבודו.

אבל יותר נראה שאין זה תלוי במי שאביו חייב בכיבוד, אלא במי שהאב רוצה שהבן יכבד אותו, וא"כ לגבי אבי אבי אביו, אע"פ שאין לאביו לו חיוב ישיר לכבדו, אבל סוף כל רוצה הוא בכבוד זקנו, ואפילו אם לא היה חייב לכבדו כלל, נראה שהבן שלו חייב לכבד זקנו, שזה רצונו וכבודו שזקנו יתכבד ע"י בנו, ולא גרע מהחיוב כבוד לאחיו הגדול שלפי הרמב"ן שורש החיוב הוא מחמת כיבוד אב, שרצונם של בני אדם שילדים הקטנים שלו יכבדו להגדול שבאחים.

וראיתי שמביאים ראיה שיש חיוב לכבד גם אבי אבי אביו מדברי שו"ת שבות יעקב (הנ"ל) שהביא ראיה שיש חיוב לכבד זקנו ממה דאיתא בפרק המוכר את הספינה (בבא בתרא צא,ב) וישם כסא לאם המלך לאמה של מלכות זו רות שהיתה זקנתו של שלמה, אפילו הכי כבדה כל כך לשום לה כסא אצלו, ואי לאו דמחויב בכבוד הא קי"ל ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, והתם הרי לא היתה אם אביו אלא כמה דורות לפניו, אז ע"כ חייב גם בכבוד אבי אבי אביו עד יעקב אבינו.

יישוב לפי דברי הגר"א

ולפי הגר"א שגדר החיוב הוא מטעם בני בנים הרי הם כבנים, צ"ל שהא דאמרינן "אתה ואמיך חייבים בכבוד אביך" זה אינו אלא כששני החיובים הם שווים, אז אומרים שיש מעליותא בחיוב כבוד לאביו בזה שגם אמו חייבת בכבוד אביו, אבל כאן שחיוב כבוד לאביו יותר חזק משום שהוא בנו ממש, ואע"פ שחייב ג"כ בכבוד אבי אביו, אבל אין דרגת החיוב שוה, שאצל זקנו אינו חייב אלא מטעם שבני בנים הרי הם "כ"בנים, אבל כלפי אביו הוא בן ממש, א"כ לא שייך הדין של אתה ואביך וכו'.

חיוב כבוד לאבי אביו אחרי מיתת אביו

הבאנו לעיל קושיית האחרונים מההיא דסוף מסכת סוטה לאו בריך אנא, בר ברתך אנא, דמשמע שאין חיוב כבוד לאבי אמו, וקשה על הרמ"א. והנה כבר הבאנו דברי הגר"א שיש הבדל בין בן הבן לבן הבת, שבני בנות אינם כבנים, אבל כבר הוכחנו שזה לא יתרץ דברי הרמ"א בשו"ת הרמ"א, שמיירי בבן הבת, ועי' בספר כלי חמדה שרצה לומר שלאחר מיתת האב או האם, אין חיוב בכבוד לאבי אביו או לאבי אמו, מידי דהוי אאשת אביו ובעל אמו שמבואר בכתובות (קיג,א) שאין חיוב לכבדם לאחר מיתת אביו או אמו. ולכאורה הסברא הוא כנ"ל, שגדר החיוב הוא משום שזה כבוד לאביו לכבד לאבי אביו, א"כ אם כבר מת אז אין כאן חיוב. ולפי"ז מיושב סוגיא דמכות, דגם שם כבר מת האב.

אבל עי"ש שדוחה הראיה, דשם הסיבה שאין חיוב כבוד לאשת אביו אחרי מיתת אביו, הוא משום דאחרי מיתת אביו, היא כבר אינה אשת אביו, משום שהיא כבר אינה אשתו, משא"כ אבי אביו, אפילו אחרי מיתת אביו הוא עדיין אבי אביו, וממילא נשאר החיוב.

כדברי מסקנת הכלי חמדה שהחיוב כבוד לאבי אביו קיים אפילו לאחר מיתת אביו, מבואר גם בשבו"י שכתב שהנכד חייב לומר קדיש בשביל אבי אביו, משום שזה כבוד לאביו אע"פ שאביו כבר מת.

חילוק בין כיבוד אחיו הגדול לאשת אביו

ונראה שכן מוכח מדברי הרמב"ם (הלכות ממרים פרק ו,טו) שכתב חייב אדם לכבד את אשת אביו אף על פי שאינה אמו כל זמן שאביו קיים שזה בכלל כבוד אביו, וכן מכבד בעל אמו כל זמן שאמו קיימת, אבל לאחר מיתתה אינו חייב, ומדברי סופרים שיהיה אדם חייב בכבוד אחיו הגדול ככבוד אביו. משמע מהר"מ שזה שחילק בין מחיים ללאחר מיתה, אינו אלא בנוגע אשת אביו ובעל אשתו, לגבי אחיו הגדול אין חילוק, וחייב בכבודו אפילו לאחר מיתת אביו, וצ"ב למה יש הבדל בין אשת אביו לאחיו הגדול. ולפי דברי הכלי חמדה ניחא דרק באשת אביו שאחרי מיתת אביו כבר אינה אשת אביו, אבל באחיו הגדול שאפילו אחרי מיתת אביו עדיין מקרי אחיו הגדול, א"כ שפיר סובר הר"מ שלא פקע החיוב במיתת האב.

ואולי יש לפרש בדרך אחרת, שחיוב כבוד לאשת אביו או בעל אשתו, אינו אלא משום כבוד אביו או אמו, ולכן לאחר מיתתם פטור, אבל החיוב כבוד לאחיו הגדול הוי חיוב עצמי, ולא מחמת החיוב כבוד לאביו, ולכן אפילו אחר מיתת אביו נשאר החיוב. וכן מדויק בלשון הר"מ שכתב וז"ל חייב בכבוד אחיו הגדול **ככבוד אביו**, משמע שהחיוב הוא להאח עצמו, ולגבי כבוד אשת אביו כתב הר"מ **שזה בכלל כבוד אביו**, משמע שהחיוב הוא מצד כבוד אביו, ודו"ק.

ולגבי עיקר הנידון האם חייב בכבוד אחיו הגדול לאחר מיתת אביו עי' בהשגות הרמב"ן לספר המצוות (שורש ב) וז"ל אבל אחיך הגדול **אם חשבו הראשונים שאין המצוה כן אלא בחיי האבות**, לפי שהוא גנאי להם שיתבזו תולדותם והם מצטערים בזה הרבה, ומנהג כל האנשים ליסר בניהם לנהוג כבוד בגדוליהם. וכן נראה שלא נתרבה בו"ו יתירה אלא כעין מה שנתרבה בעיקר

התיבה ואם כן הכל חוזר אל כבוד האבות עכ"ל. משמע שהרמב"ן מסתפק בזה האם באמת חייב בכבוד אבי אביו אחרי מיתת אביו, וסברתו להקל הוא כנ"ל משום שגם חיוב כבוד לאחיו הגדול הוא מחמת כבוד אביו, לכן אינו חייב אלא בחיי אביו. וזה דלא כדברי הכלי חמדה, שכאן אע"פ ששם אחיו הגדול שייך אפילו אחר מיתת אביו, אינו חייב בכבודו משום שכבר מת האב, וא"כ ה"ה לגבי אבי אביו שאם גדר החיוב הוא מטעם כיבוד אב, אז לאחר מיתה פטור, א"כ ניחא סוגיא דמכות וסוטה.